

2001. december 2.

Tisztelt Kőbányai János!

Nincs kifogásom az ellen, hogy másolatát mindenkihez eljuttassa. Én nem teszem, mert Önhöz is méltatlan sértéseit nem kívánom megosztani a szakkuratórium általam nagyra becsült tagjaival, akiknek döntésével magam is egyetértek.

Halmi Gábor
elnök
Soros Alapítvány Budapest

Tisztelt Halmi Gábor!

Válaszát úgy kell értelmezni, hogy nem adja meg az esélyt, hogy véleményemet a legilletékesebbek legszűkebb körével megismertessem. Ahogy a jogi tanulmányokban is elsajátítottuk a fellebbezési eljárások során: mindig azokon keresztül kell eljutatni az ellentétes álláspontot felsőbb fórumra, akik azt elutasították. A jog olyan kulturális, szellemi termék is, amelynek interiorizálódnia kell, vagy illik, a nem szoros jogi megítélés alá eső cselekedeteinkben is. (Egyébként a címzettek körének postacímét sem ismerem vagy ismerhetem, ezért merő demagógia azon lehetőség felvetése, hogy én magam juttassam el levelem hozzájuk.)

Az, hogy hozzám mi „méltó”, azt jobb lenne rám bízni. Nemcsak Önhöz – akit nem ismerek –, de hi-

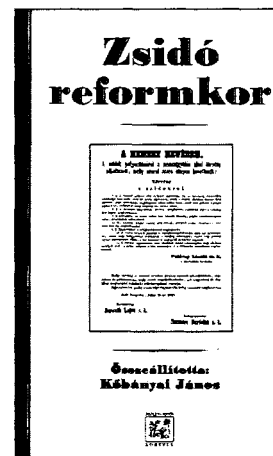
vatalához és általában is méltatlan az az eljárás, amely kizárja a kommunikációt az arra hivatottakkal. Ezért vagyok kénytelen a nyilvánossághoz fordulni, s a Soros Alapítvánnyal való kapcsolat végét és mikéntjét az általam irányított Múlt és Jövőben közölni. Remélem, hogy ez ellen nem lesz „szerzői vagy személyiség jogi” kifogása. (Ha igen, tegye meg.)

Levelében – igen hetykén – osztotta az illetékes bizottság elutasítását a Múlt és Jövő sorsával kapcsolatban. (Az „antiszemitizmus elleni küzdelem” zászlóbontásának dandárján.) Ez szíve joga. De akkor mire véljem első levelének azon kitételét, hogy „tevékenységemet nagyra becsüli”, s különösen, hogy arra buzdít, pályázzak az Alapítványnál. Ha az elutasítókkal ért egyet („becsüli nagyra őket”), akkor ugyanezt egyszerre nem teheti a munkámmal kapcsolatban is. S miért biztat pályázással, ha egyetért a Múlt és Jövő elnémitására – vagy a bizottság terminológiájával élve – „meg nem mentésére” irányuló döntéssel. Bizony a szavaknak értelmük van, vagy kellene lenniük. S e rövid sorok is mennyi buktatót hordoznak magukban. Ha ezt kommentálnám, értékelném, ismét „magamhoz méltatlansággal” vádolna.

Kihez méltatlan ez? Ezt fogjuk most a nyilvánosságra – és ezen keresztül a történelem ítéletére bízni.

Sok sikert, egészséget kíván a továbbiakra:

Kőbányai János
a Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó
igazgatója

Bp., 1999. ápr. 29.

**Bakonyi Éva
Soros Alapítvány
igazgató*

Kedves Éva!

A könyvfesztiválon történt beszélgetésünk alkalmával megígértem, hogy elküldöm ezt a két levelet. (Hogy nem kaptam rájuk választ: elkeserítő szimptomaként érzékeltem.)

Lehet: patetikus, de történelmi és politikai felelősségem tudatában hívtam fel a figyelmet egy jelenségre. Lehet, hogy a bizottságoknak autonómiájuk van, de valaki felteheti számukra az említett kérdéseket. Valaki párbeszédbe keveredhet(ne) az intézménnyel, amely akkor is az ország meghatározó kulturális motorja, ha magánalapítvány.

Személyesre fordítva a szót: (az eseményről szóló tudósítások alkalmával ez élesen eszembe jutott), a férjed és a gyermekeidet megtámadó antiszemita fiatalok¹ világnézete, ismeretanyaga és ennek következtében a beállítódása (s vele az én és a te társadalmi békém) is jelentősen múlt(na)ik azokon a döntéseken, amelyeket itt nehezményeztem.

Ha úgy érzed, hogy az említett problémákon változtatni tudsz, s ebben segítségemre lehetek, s terápiászerű kibeszélések nélkül is tudom végezni a munkámat, akkor szívesen beszélném meg személyesen veled a részleteket.

Barátsággal üdvözlő:
Kőbányai János

¹ Bakonyi Éva férjét, Horn Gábor SZDSZ-es képviselőt az 1998-as választások előtt a nyílt utcán antiszemita inzultus érte.

Bp., 1998. november 22.

*Gombár Csaba
a Soros Alapítvány
alelnöke*

Kedves Gombár Csaba!

Nagy segítségemre volt az a BKV járatain történt beszélgetésünk és a biztatás, hogy csak írjam meg a levelet, amelyet tavasz óta a fejemben forgatok. Leginkább amiatt volt nehéz nekifognom, mert – ahogy szóban is elmondtam – a levélírás jogszerűsége, címzettje okoz problémát.

Hiszen a Soros Alapítvány magánalapítvány, s ezért a döntései kritizálhatatlanok. Ha megteszem: feljelentéssel, árulkodással ér fel. Eredetileg a programvezetőnek írtam volna, ám mivel egy koncepció felülbírálatát kérem, leveletem az Alapítvány vezetőinek, döntéshozóinak is küldtem volna másolatban.

Három tényező szól amellett, hogy megszólaljak. Hangsúlyozva annak informális és intellektuális problémafelvető jellegét.

1. A Soros Alapítvány meghatározó a jelenlegi magyar kultúrában. Különösen azon a fronton, amely kritikám tárgyát képezi: a könyvtárak ellátása területén. A nagyszerű, mert az olvasót és a kiadót egyaránt támogató rendszer folytán szinte csak az kerül be a könyvtárakba, amit az Alapítvány lehetővé tesz, mert a könyvtárak túlnyomó részének a fenntartás gondjai is sokszor megoldhatatlannak bizonyulnak a lebomló állami mecenatúrában. Az így kialakult helyzetben ez nemcsak a jelen, de a múltta szervülő jövő meghatározója is, mert a jövőben csak megtalálható lesz a jelen kultúra termése és fölhalmozott tudása.

A Soros Alapítvány szintén meghatározó magában a magyar könyvkiadásban is. Ez akár kapaszkodót is adhatna a kritika vagy panasz megfogalmazásához, hiszen – helyesen – az Alapítvány képviselői rendszeresen közösen lépnek fel a magyar könyvkiadást szponzoráló állami szervezetekkel, amelyek felé a könyvkiadók együttesen fogalmazták meg a kérést: a folyamatos kiszámíthatóságot.

2. A Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó speciális helyzete s a mögötte lévő kultúra történelmi meghatározottsága.

A holokausz megroppantotta hagyomány miatt akár fölmerülhetne a pozitív diszkrimináció igénye is – én csak az egyenlő elbírálásért emelek szót.

3. Az 1998 májusában megváltozott politikai helyzet, amely a liberális erők háttérbe szorulását és vele párhuzamban a szélsőjobb előretörését, sőt legális beágyazódását eredményezte, ami persze a kritikám tárgyát képező folyamat eredménye is. A Soros Alapítvány magát liberális értékek fórumaként határozza meg, ezért a nyilvánvaló sértettségem túl, legitím, hogy jobbtöltő szándékkal véleményt és információt juttassak el egy olyan szociológiumról, amelyet ismerek, s amelynek befolyásolására az Alapítványnak módja van.

E tárgyban rövid – egyszer egy tanulmányban kifejtendő – tételem az, hogy az antiszemitizmus látványos előretörésének az a kulturális oka, hogy a masszív antiszemita kulturális hatással szemben (a szélsőjobb masszív, koncentrált sajtója) nem állnak látható pozitív kulturális produktumok, példák: „vonzások és választások”. Közönségemet szociológiumként is nézve, számtalan példáját tapasztaltam, hogy a zsidókról való tudás vagy érzékeket megragadó kulturális élmények mennyire képesek – és csak és kirekesztő előítéleteket megfordítani, az emberben lakó eredendő jót mozgósítani az előítéletesség lebontása irányában.

A Múlt és Jövő mint tipikus rendszerváltás után indult folyóirat a Soros Alapítvány támogatásával jelenik meg, s eddigi fennállása alatt sokat tett, hogy készen álljon a fennmaradásra, ha az Alapítvány megszüntetné a támogatását. Önálló nyomdai előkészítés, bérmunkavállalás, majd a könyvkiadás megteremtése – ami nélkül ma már a folyóirat sem létezhetne. A gazdasági megfontolásokon túl azért alakult a folyóirat-szerkesztőségéből könyvkiadó, mert kiderült, hogy a lapnak intéz-

ményfunkciót kell ellátnia: a folyóirat témájának a kontextusát is meg kell teremtenie, s olyan, az egész társadalmat megcélzó tudást, ami nélkül a zsidó jelenlét ma értelmezhetetlen. (Hiszen az nem csak a holokausztból áll.) Az idáig kiadott fél-száz könyvünk többségében ilyen műveket jelentetett meg, de sajnos jelentős részük nem kapott esélyt, hogy bejusson a könyvtárak nyilvánosságába. (A könyvtár sok oknál fogva egyre jelentősebb szerepet kap ma az olvasási szokásokban, de legjelentősebbnek konzerváló funkcióját tartom. Nem mellékes szempont az sem, hogy a vidéki olvasóközönség – a lakosság nyolcvan százaléka – szinte csak a könyvtár útján megközelíthető, a könyvterjesztés összeomlása és tőkehiánya folytán.)

A Múlt és Jövő éppen most jutott el kis kiadóból a közepes kiadó helyzetébe. Objektívan megragadható ismérve, a tipográfiai igényesség, amelyet az egész szakma elismer. Például a kemény borítóval ellátott és fűzött könyveinek aránya mérhető, s fontos szempont (lenne) egy olyan pályázaton, amely könyvtárak számára szállít, ahol fontos a kiadvány tartóssága.

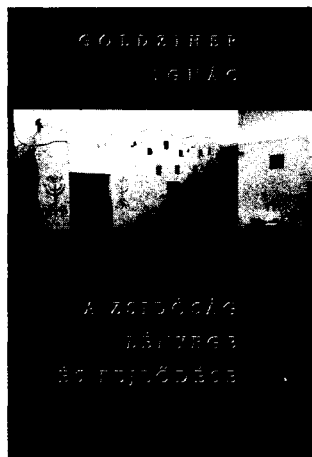
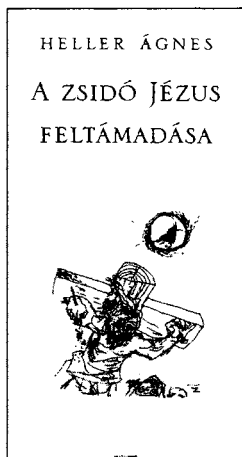
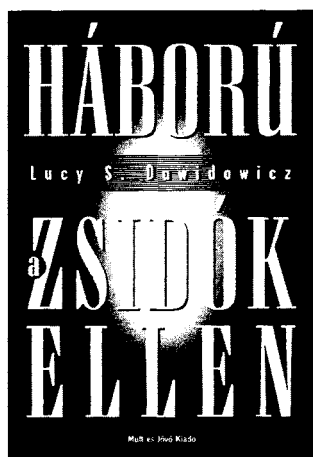
Az Alapítvány könyvtártámogatása bevallottan a kiadói szakma támogatására is szolgál. Kiadónk rendszeresen részt vesz az Ünnepi Könyvhétén, a Budapesti és a Frankfurti Nemzetközi Könyvvásáron (ahol három jogot is eladott legutóbb), ami rengeteg pénzbe és munkába kerül. Például komoly befektetéssel angol és német nyelvű katalógust készítünk második éve. Ezért mint könyvszakmai résztvevőknek, nem méltányos, hogy ilyen kevés címmel vehetünk részt a könyvtárosok választékában, s a csak a Soros Alapítvány részéről nyújtott előfinanszírozás áldásából nem részesülünk témánk és kiadónk súlya arányában. Ez azért hátrányos, mert a versenytől kizárt könyvek majdnem mindegyikét megjelentetjük – sokkal nehezebb anyagi feltételek mellett, amin egyaránt veszít a kiadó, az olvasó s a könyvtár is, ha valamennyit mindennek ellenére vásárol. Ugyanis a kisebb példányszám s a raktározási költségek az árakat jelentősen megnövelik.

A legfőbb sérelem, hogy a Múlt és Jövő folyóirat, többszörös kérésünk ellenére sem került föl a könyvtáraknak 40%-os

kedvezményrel följánlott periodikák listájára. Az anyagi veszteség jelentéktelen, az erkölcsi annál nagyobb. Ez a mellőzés méltánytalan, hiszen az Alapítvány által is elismert értékről van szó (a folyóiratunk példás módon rendszeresen kap támogatást), a lista rangsorolása mégis azt sugallja, hogy sem a lap, sem az általa képviselt kultúra nem érdemel támogatandó figyelmet. (Ennek ellenére sok vidéki könyvtár megrendeli a lapot, sokszor visszamenőlegesen is, ami aláhúzza a magyar közönség túlnyomó részének őszinte igényét, hogy az eddig tabuként kezelt témáról eredeti tudást szerezzenek.) Ez a kizárás a könyvekénél is súlyosabb, mert évente négyszer, szinte könyvterjedelemben jelenik meg a lap, s a lehetőségekhez képest eleven és teljes tájékoztatást, képet nyújt a zsidó kultúra egészéről. Jelenleg Magyarországon ez az egyetlen ilyen tárgyú periodika.

A könyvkiadásunk tavaly megkezdte a Zsidó tudományok című sorozatát. A Soros Könyvbarát Program segítségével (illetve a könyvtárosok érdeklődésével, akik szép számmal szavaztak mindkettőre) nagy sikerrel (Bacher Vilmos, Hahn István). Tavalyi pályázatunkon „emeltük a tétet”, többek közt Goldziher Ignác judaisztikai írásaiival. A beadott három címből egyetlenegy sem kapott esélyt, hogy a könyvtárak nyilvánosságába kerüljön. Ezzel maga a sorozat is megbicsaklott. Ennek a sorozatnak a könyvei majd százéves recepciót végeznek el, mert a holokauszt előtt is felekezeti gettóba szorult az egyébként – Magyarországot leszámítva – egész világon elismert magyar zsidó tudományosság. Most, amikor ez az iskola, ez a hagyomány teljesen megtört, fokozott szükség lenne – a konkrét hasznosságon túl is – a maga absztrakt szellemi erejére, amely pozitív példát ad nemcsak egy tudományról, hanem a kultúra mélységéről, szépségéről, amiből az kifejlődött.

Mint más könyveink esetében is – éppen, mert a Felsőoktatási Pályázaton nyertek –, ezeket a műveket megjelentetjük, de sajnálatos, hogy a roppant szellemi kincs és anyagi ráfordítás nem jut el közönségéhez és újra meddőségre ítéltetett, illetve újra abba a szűk szubkultúrába utaltatott vissza, ahonnan azt posztumusz módon megpróbáltuk kiszabadítani.

Szinte „érzéki-erotikus” probléma a kereszténységnek a zsidóságból való kiválása, s Jézus személye. A Múlt és Jövő többször adott be a probléma legavatottabbnak tartott tudósától, David Flussertől (a jeruzsálemi Héber Egyetem egyik leghíresebb professzorától) Jézus-kismonográfiát a pályázatra. A könyvet azóta háromszor adtuk ki, a könyvtárakba azonban egyszer sem jutott el. Kétszer adtunk be a szerző Judaizmus és a kereszténység eredete című roppant méretű könyvére pályázatot, amit eddig nagyon sok világnyelvre lefordítottak. Tavasszal jelenik meg, 1000 oldalon egy nagy konkordanciával, s kb. 6–7000 forintba kerül. Csak könyvtárban lenne a helye, mert kevesen tudják megvenni. Annál is inkább sérelmes a visszautasítás, mert az ország legerősebb könyvkiadójától hasonló tárgyú könyveket rendre bebocsát az Alapítvány a könyvtárakba. Nem hiszem, hogy lenne tudományos alapja a diszkriminációnak, illetve a konkurencia előnyben részesítésének. Az viszont meggondolandó, hogy a téma zsidó tradíciókból való megközelítése egy izraeli tudóstól, zsidó könyvkiadónál nem lenne-e hathatós ellenszere a tradicionális keresztény antiszemitizmusnak.

Hasonlóan érzékeny és rengeteg pozitívumot felvonultató jelenség a zsidó részvétel az 1848-as forradalom- és szabadságharcban. Kiadónk két könyvet (a folyóirat kibővített számával hármat) is megjelentetett erről a 150 éves jubileumról – az összes tudást, amit a magyar nemzetbe való belépés mozzanatáról leírtak –, a végre túlnyomórészt pozitív emlékezetű eseményről. „Mértéktartóan” csak egy kötetet pályáztunk. Azzal is hiába. E tudás kizárása a könyvtárakból talán a legkárosabb. Itt történt a legmeghatározóbb lépés a magyar zsidóság életében, amely nélkül maga a holokauszt is értelmezhetetlen, s amely a legfontosabb, mert túlnyomórészt pozitív azonosulást kínál zsidónak, nem zsidónak egyaránt.

Ha a '48-as könyvek a legfontosabbak, akkor szimbolikusan a legfájóbb a zsidó mesekönyv kétszeri elutasítása. (Amit egyébként maga az Alapítvány kért a kiadóktól, mert kevés a mesekönyv. A miénket jó nevű szerzők, Vihar Béla, Komlós Aladár és Balla Margit festőművész nő jegyzi.) Hogyan várhatjuk gyermekkorban, az előítéletekre legfogékonyabb életszakaszban a zsidóság pozitív el(be)fogadását, ha esélyt sem adunk, hogy ezzel a hagyománnyal találkozzék egy gyermeki lélek.

Szintén az Alapítvány javaslatára kezdtünk foglalkozni a Pap Károly-életműsorozattal. Jeleztük, hogy sorozatról van szó. Ennek ellenére csak egy mű került fel ama listára. S ha oly érthetetlen módon csak egy került a listára, akkor miért nem a főmű, az Azarel? (Szakmai kompetencia!) Ilyen életműkiadás, amelynek minden darabja tanulmánnyal és a korabeli sajtóvisszhanggal jelenik meg, még nem jelent meg a magyar könyvkiadásban (tehát ha a könyvtárak rendelkeznének is az író ritkán megjelent kötetivel, akkor is nívum lenne). Pap Károly világirodalmi színvonalú szerző – kevés ilyen van a magyar irodalomban –, s így legerősebb azonosulási viszonyt képes kialakítani. I. B. Singer, Malamud, Babel méltó magyar megfelelője. Nemcsak kitűnő olvasmányt, de az irodalom művelőire is pozitív hatást képes gyakorolni. Az életműkiadást

elrekeszteni az első kötetnél (sok könyvtáros szavazott rá) nemcsak célszerűtlen, de fontos orientációs ponttól foszt meg. Pap Károly nem az asszimilációs, hanem az integrációs stratégiát ajánlja – műve éppen ezért világirodalmi léptékű (ezt a Nyugat köre állította róla. – Igaz, oly jellemzően, azóta senki) –, egy olyan magas hőfokú azonosulási pontot kínál, amely egyaránt pozitív zsidó és nem zsidó közönség számára. (Ezt éppen a kötetünkben dokumentált korabeli fogadtatása is bizonyítja.)

Hasonlóan fájó Kiss József válogatott verseinek a többszöri elutasítása, amelyet Komlós Aladár kismonográfiája vezetne be. Kiss József a magyar zsidó irodalom origópontja: a szellemi ember archetípusa, aki először modern és zsidó egyszerre. Verseit állandóan keresik rajtunk, több évtizede nem kaphatók kereskedelmi forgalomban. (Noha gimnáziumi tananyag, legalábbis az én időmben az volt.) Az előítéletesség nemcsak egyoldalú – illetve, mint minden szélsőség, egymásba érő –, erre jó példa Tamás Gáspár Miklós a Beszélőben publikált (sajna így a szerkesztők ismereteire vagy előítéleteire is fényt derítő) egyik írása, amelyet helyreigazítani sem engedtek. A jeles szerző Kiss Józsefet sólet-felekezeti költőként emlegette. Ez csak jobban aláhúzza, hogy a legavatottabb kézzel válogatott verseit (ezt is Komlós végezte el) az új nemzedékben közkinccsé kellene tenni, hiszen a modern folyóirat-kultúrát A Héttel elindító költő nemcsak esztétikai, de egy kulturális modellt is megtestesített.

A többszörösen visszautasított munkák közül még egyet említék. Jakov Katz könyvét, A végzetes szakadást. Az idén elhunyt szerző a Frankfurter Szociológiai Iskola neveltje, Mannheim Károly tanítványa és a világ egyik legrangosabb zsidó történésze volt (sokáig a Héber Egyetem rektora, a Harvard professzora), a zsidók modernítésbe ugrásának a legnagyobb szakértője. (Egy könyve, az Out of the Gettho, Kifelé a gettóból címmel magyarul is megjelent.) Az általunk a könyvtárba juttatandó könyv olyan tudást közvetít, amely teljesen hiányzik a közgondolkodásból és közismeretből. A magyar zsidó történelem asszimilációs mozzanatát ortodox források és nézetek alapján írja meg. (Egyetlen magyar zsidó történelemmel foglalkozó szerző sem képes a bő héber, jiddis és német nyelvű forrásokat feldolgozni.) A könyv az Eötvös József-féle integráló reform mentén vizsgálja meg azt a folyamatot belülről, amely a legdöntőbbben meghatározta a magyar zsidóság minden más zsidóságtól elütő intézményrendszerét és karakterológiáját. A könyvvel többet nem tudunk várni (a könyvtárba juttatási lehetőséget két éve vártuk), így azt jövő tavasszal megjelentetjük. Nagyon sokba kerül majd, mert a héberből fordítás és a szakszerkesztés rengeteg pénzt emésztett fel. Véleményem szerint igen nagy felelősség ezekből az ismeretekből kirekeszteni a könyvtárak olvasóit.

Kiadóm megítélésében tehát nem a teljesítmény, hanem valamilyen más szempontok játszanak közre. A Kuratórium elnöke – még abból az időből, amikor nem a könyvtárak útján támogatja az Alapítvány a könyvkiadást – kijelentette: „Nincs szükség zsidó könyvkiadásra.” Egy kurátortársához mentem

el panaszra, akinek révén egy évvel később megindulhatott a Múlt és Jövő könyvkiadása. A jelenlegi kuratóriumi elnök hí maradt álláspontjához, amit azzal is kifejez, hogy lapja, a Holmi kritikai rovatában az összes Múlt és Jövő-könyvet kizárja a nyilvánosságból, s ama múlttá szervülő jövőből.

Ennek, a könyvkuratórium elnöke által képviselt, konokságában nagyon is tiszteletre méltó álláspontnak a felülvizsgálatát kéri ez a levél. Ezt csak az Alapítvány vezetősége teheti meg. (Ha jól tudom, a folyóirat esetében formálisan is.) Elismerem, hogy igen érzékeny és ingatag a jogalapja, hogy egy magánalapítványtól kérjem koncepciója felülbírálatát, mégis úgy gondolom, hogy bizonyos történelmi felelősség is terhel az észrevétel megtételéért.

Én arra kérek téged mint az Alapítvány egyik vezető tisztviselőjét, de mint e kérdésekben nemegyszer nyilatkozó értelmiségit is, hogy az Alapítványnak ezt a politikáját vizsgáljad meg, s ha mondandóm igazságot képvisel, akkor a teljesítmény, a méltányosság s a történelmi helyzet szempontjából intézkedjél a tevőleges, akár visszamenő hatályú korrekcióról. Hogy egy ilyen korrekcióban őszintén bízom, azt azzal is kifejezésre juttatom, hogy valamennyi elutasított könyvet – többségük azóta megjelent – benyújtom a következő pályázatra.

Az itt elmondottak átgondolásában őszintén bízva üdvözlő:

Kőbányai János,
a Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó
igazgatója

Budapest, 1999. III. 17.

Kedves Gombár Csaba!

A nagy nehezen létrejött telefonbeszélgetésünk alapján ismét levélben foglalom össze az álláspontomat.

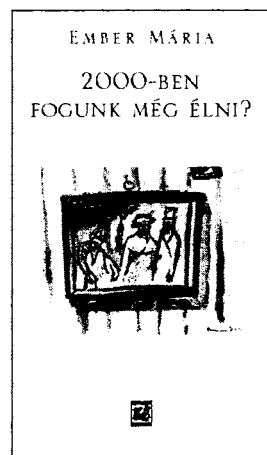
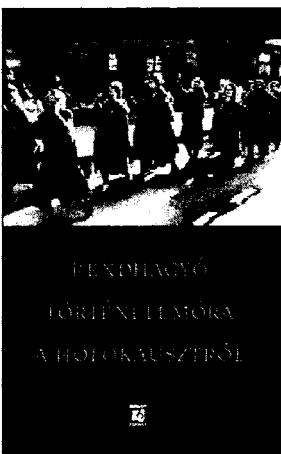
Mielőtt ennek nekikezdenék, szeretnék nagyon határozottan eloszlalni egy – persze nem véletlenül kialakult – félreértést.

Én – illetve a Múlt és Jövő Könyvkiadó – nem pénzt kérünk! A Soros Könyvtártámogató program egyébként sem ad pénzt a kiadóknak, hanem könyveket vásárol tőlük. A könyvtárakat támogatja, mégpedig olyan művekkel, amelyeket azok megrendelnek egy lista alapján.

A Múlt és Jövő bizonyos kiadványait szerettem volna ezen a listán, s szeretném most is szerepeltetni. Ezért írtam múltkor, s kritizáltam a könyv szakkuratóriumnak azt a politikáját, amelynek alapján ezt a listát, ezt a választási lehetőséget összeállítja. S megalapozott érvekkel kértem az irányultság felülbírálatát az Alapítvány vezetőségétől.

Álláspontom szerint – ha leegyszerűsítve is, de ez az értelmiségi funkció legitimációja – a könyvekben felhalmozott ismeretanyag hatással van a tudati viszonyokra. Mind a jelen, mind a jövő szempontjából az ismeretanyag a könyvtárakban gyűlik össze. A magyar közkönyvtárakban nemcsak az 1945–1989 közti periódust, hanem a századelőtől kezdődő korszakot tekintve egyáltalán nincsenek a zsidóságra, vagy a magyar zsidó történelemre, kultúrára vonatkozó könyvek, vagy csak elvétve. (Még a Széchenyi Könyvtár is hiányos, elődünk, a régi Múlt és Jövő például csak mikrofilmen hozzáférhető, egy sereg más fontos periodikához hasonlóan.) A zsidó „kérdés” legalább 150 éve a magyar kulturális és politikai élet alapproblémája. Különösen a holokauszt után, amikor szinte a teljes zsidó kultúratermelő réteg elpusztult. A „zsidó kérdés” zűrzavara (előjeleitől függetlenül) napihír szinten és frissességgel most is létezik. Ebben a problémátömegben csak magas színvonalú és kellő számú információ birtokában lehet eligazodni, ahhoz viszonyulni. Különösen az új, elvileg előítéletektől mentes generáció számára. Az információt könyvek és folyóiratok tartalmazzák, amelyek a könyvtárban találhatóak. Ott viszont nincsenek ilyen jellegű könyvek kellő számban és színvonalon. A Soros Alapítvány Könyvbarát programja az, amely a jelenlegi politikai-gazdasági és kulturális vákuumban a legtöbb könyvvel látja el a magyar könyvtárakat.

Ezért fordultam az Alapítvány vezetőihez, hogy ebből – az egyszerre társadalompolitikai és kulturális – szempontból

vizsgálják felül a kuratórium politikáját, s vizsgálják meg annak az elvi, majd a gyakorlati lehetőségét, hogy a könyvtárakba több és válogatottabb fontos információ kerüljön a zsidóság mibenlétéről, történelméről s civilizatórikus értékeiről, valamint mindarról, amely összekapcsolja az európai és a magyar kultúrával. Illetve, tegyék lehetővé, hogy a könyvtárosok (ez az igen szignifikáns kultúráközvetítő réteg, amelynek a válassza önmagában is fontos információt hordoz) ezek közül választhassanak.

Tehát diszfunkcionális volt úgy értelmezni a jelentkezésemet, hogy „kapok vagy nem kapok pénzt”, hanem célravezetőbb a problémát abból a szempontból nézni, hogy a kiskőrösi gimnazista, aki feladatul kapta, hogy az 1848-as forradalom és szabadságharc eseményeiről írjon dolgot vagy szervezen ünnepélyt, talál-e anyagot a városi, iskolai könyvtárban mindennek a zsidó vonatkozásairól? Vagy az ifjú teológus, tanító talál-e anyagot főiskolája könyvtárában a keresztény vallás zsidó eredetéről eredeti héber forrásokból? Vagy általánosan: ama művelt olvasóközönség talál-e anyagot annak a reprezentálására, hogy valamikor az egész világ egyik zsidó szellemi központja Magyarországon volt?

A jelenlegi gyakorlat következménye folytán az effajta ismeretanyag – akár a két világháború között – a könyvtári hozzáférhetőség híján, a megrendelés hiánya s az ezzel összefüggő kisebb példányszám és magasabb ár, valamint a médiumok ismert „tartózkodása” miatt gettóba szorult. S nem követi a paradigmaváltást, ami a legtöbb nyugati típusú országban jellemző: hogy a zsidó könyvkiadás föllendítésével, „divattételével” oldják fel legsikeresebben az előítéleteket.

Mindezzel csak másodlagosan kapcsolódik össze – de összekapcsolódik – a Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó legitimációjával, amely erre a misszióra alapozza létét. Hogy néhány ember ezzel zavartalanul és magas színvonalon foglalkozhasson, s munkájuk értelme és értéke az orientáló jelenlétben visszatükröződjék – és ne sorvadjon el az önkizsákmányolással létrehozott parányi kulturális hídfőállásunk.

A tavalyi év végén e tárgyban írott problémafelvető levélem erről a kérdéstről igyekezett dialógust kezdeni. Nem kaptam választ! S főként nem kaptam választ a felvetett kérdésekre. Az idei lista nemcsak azt tükrözte, hogy erőfeszítéseim bizonyos érvrendszer kifejtésére nem találtak meghallgatást, hanem az eddigieknél sokkal kedvezőtlenebb pozíciókat ígérnek.

Egy előítélet- és „zsidókérdéstől” mentes Magyarország éppolyan érdeke az Alapítványnak – hiszen a filozófiája is a „nyitott társadalom” –, mint annak tagjainak, mint nekem s az általam vezetett kiadónak. Ha ez így van, akkor nem lehet – és nem is az! – pozícióm a kérelmező, hanem egyenrangú partneré, aki egy meghatározott (és ellentmondásos) történelmi helyzetben konkrét negatív társadalmi-tudati jelenség enyhítésére tett javaslatot: mint annak a szakértője, vagy inkább annak bensőséges ismerője. Annál is inkább, mert mind az Alapítvány és mind jó magam (illetve az általam vezetett műhely) önálló szellemi entitás.

Lehet, hogy patetikusan hangzik, de történelmi felelősségem tudatában ezúttal másodszer (és utoljára) megtettem a javaslatomat, hogy ezt a kérdést teoretikusan és gyakorlatilag az Alapítvánnyal megbeszéljük. Ezzel a magam részéről megtettem mindent, amit a lelkiismeretem diktált.

Barátsággal üdvözlő: Kőbányai János

Jeruzsálem, 2000. szeptember 28.

Vásárhelyi Miklós
elnök
Soros Alapítvány

Kedves Vásárhelyi Miklós!

A legőszintebben sajnállok, hogy ezt a levelet olvasod, noha – remélem tudod, mint akinek ilyeneket olvasni jutott ki a sor(os)stól – hasonló érzés ezt írni is, ha nem kellemetlenebb.

Mellékelem unokatestvérem, egy közgazdász igen fejbeverő, vagy pontosabban fogalmazva: szinte csődöt jelentő sorait. (Egy ilyen felkészültségű közgazdászt egy kiadó sem tud megfizetni – már ez is egy késői tapasztalat.)

Nagyon egyenesen – durván – arra kérlek téged, vagy rajtad keresztül az Alapítványt, hogy segítsenek ebből a helyzetből kilábalni.

Csak arra tudok hivatkozni, hogy egy ilyen intézményt sokkal nehezebb felépíteni újra, mint életben tartani. Ennek persze az alapvető kérdése, hogy szükség van-e a magyar zsidó történelem folytatására vagy nem?

Mint látod, helyzetünk a raktárkészlet mozdulatlanságának vagy lassú fogyásának köszönhető. (Voltak bölcs hangok még a könyvprojekt idején, hogy a terjesztésbe is tanácsos támogatást investálni.) Ez épp akkor halmozódott fel, amikor nem akartam elhinni, hogy a '48-as sorozatunk, zsidó Jézus-könyveink, Pap Károly-sorozatunk vagy jó néhány alap történelmi munkánk nem fog beférni a könyvtáraknak szóló ajánlatba, a lapról nem is beszélve.

Ezen már túl vagyunk.

A szanalást – így ki a keserű poharat a dolgok néven nevezésével – úgy képzelem el (előfordult már ilyen az Alapítvány történetében), hogy mégis megvennétek ezekből a könyvekből, annál is inkább, mert nem tudjuk fizetni tovább a raktárköltéseket, s ez a roppant szellemi, sőt anyagi föllhalmozás kikerül az ellenőrzésünk alól. (A könyvkuckók, könyvhiénák mind az alapítványok pénzén gazdagodtak meg, hasonló kényszerek folytán, amire nem szeretnék vetemedni.)

Ha már így esett, ennek is lehetne komoly társadalmi jelentőségű pozitívuma. Aktualitása.

Az ország elkészerítő jobbratolódását nem kell magyaráznom. A zsidóságról való igazi ismeret meg nem szabadul ki a raktár fogságából. Időközben bevezették a holokauszt okta-

tását, de féltő, hogy csak a nyilatkozatok szintjén. Annál is inkább, mert a holokauszt sem érthető meg a kontextusai nélkül. A történet vége az eleje, a közbenső állomások nélkül.

Ennek az új aktualitásnak a jegyében a Múlt és Jövő megmentésével (ami maga is egy érték) esetleg igen pozitív hatást lehet elérni. S ha már nem férünk be a közkönyvtárba, akkor ezt arra lehet pozitívan módosítani, hogy ezeket a könyveket egyenesen az iskolai könyvtárba lehetne eljuttatni, mint a tejet. (Féltő: az agyonhajszolt tanár nem is jut el a közkönyvtárba – ő pedig abszolút felkészületlen a holokauszt és az előzményeinek oktatására.)

Mondjuk úgy, hogy x számú (főleg vidéki és külvárosi) középiskola (akikkel igen sok szálon van kapcsolata az Alapítványnak) kapna egy könyvsomagot a holokauszt oktatása bevezetésének alkalmából a háttértudást elmélyítendő: amiben lenne egy zsidó Jézus, egy judaisztikai könyv, amiből meg lehet tudni, hogy mi a Talmud, mik a zsidó vallás fő alapelvei vagy kialakulásának története (van ilyenből vagy négyöt), egy-két '48-as könyv, vagy maga a sorozat, egy-két Pap Károly, vagy más író (Komor András, Bíró Lajos, Solem Aleheim, Fejtő Ferenc Heinéje vagy antológiáinkból egy-kettő, egy holokausztmemoár – Dr. Szegő Györgyé a legmegfelelőbb), egy-két speciális lapszám, amit a magyar holokauszt 50. évfordulójáról adtunk ki, egy Simon Peresz-könyvet az Új Közel-Keletről (ma aktuálisabb, mint megírása idején) és azt a könyvünket, amit a nyomda most nem nyom ki az adósságaink miatt: Lucy S. Dawidovicz *The War against the Jew* címűt, amibe már 3 millió forintot befektettünk, és a világon a legjobbnak tartott összefoglalás e témában. (Csak kis részben szól Magyarországról.)

Mellékelem azt a kis füzetünket¹ is, amivel a saját erőnk-ből próbáltunk eljutni a könyvtárakba – bizonyos sikerrel, noha közgazdasági értelemben kudarccal, hiszen ilyen vállalkozáshoz kicsik voltunk.

Megemlítek még egy jelenséget-lehetőséget.

Az Alapítvány – igen helyesen – sokat tesz a cigánység főlemeléséért. A szűk és kialakuló cigány értelmiségben kezdik használni a holokauszt fogalmát – minden háttér nélkül. Pedig a zsidó asszimilációs tapasztalat (siker és kudarc) a legfontosabb iskola lehetne számukra.

Van olyan jelenség is, hogy a cigányok hajlanak az antiszemitizmusra, ez jól ismert kisebbségi szindróma – például az amerikai feketék körében – és ennek vannak jelei már nálunk is. Ezért nem ártana könyveinkből ebbe a csatornába eljuttatni – bizonyos könyveket az értelmiség részére, az olvasmányosabbakat pedig egy szerényebb műveltségű, de olvasó rétegnek.

Uff. Beszéltem, mondanák az indiánok, s mondom én is kivésésre ítéltén – azzal a tudattal, hogy mindent megteszek, mindent megtettem ügyem érdekében. (Ha a pallérozottabb viselkedést nem is az elmúlt évek alatt.)

Barátsággal üdvözlő és Sana Továt kívánok azzal a hátsó szándékkal, hogy a MésJ valahogy beíródik majd az Élet Könyvébe.

Kőbányai János

¹ A Múlt és Jövő kiadványait összefoglaló katalógus rövid tartalommal, amelyet a kiadó háromezer könyvtárnak küldött el.

OSZTRÁK KÖZTÁRSASÁG ÁLTALÁNOS KÁRPÓTLÁSI ALAPÍTVÁNY A NEMZETISZOCIALIZMUS ÁLDOZATAINAK

Allgemeiner Entschädigungsfonds für Opfer des Nationalsozialismus

Az **Osztrák Köztársaság 210 millió US dolláros** Általános Kárpótlási Alapítványt hozott létre, amelyet az **Osztrák Köztársaság Nemzeti Alapítványa** kezel. Az Alapítvány **célja**, hogy önkéntes szolgáltatásokkal elismerje az erkölcsi felelősséget azokért a veszteségekért és károkért, amelyeket zsidó vallású polgártársak illetve a nemzetiszocializmus más áldozatai a nemzetiszocialista rendszer következtében illetve azzal összefüggésben szenvedtek.

Jogosultak mindazon személyek és szervezetek, amelyeket a nemzetiszocialista rendszer üldözött, illetve akik azon okból hagyták el az országot, hogy ezen üldöztetéseket elkerüljék és a nemzetiszocializmus idején az Osztrák Köztársaság jelenlegi területén történt események következtében illetve azokkal összefüggésben veszteséget vagy kárt szenvedtek. A jogosultak köre kiterjed az áldozatok **örökösire** és a feloszlott szervezetek jogutódaira.

ÖN IS A NEMZETISZOCIALIZMUS ÁLDOZATAI KÖZÉ TARTOZIK?

VAGYONKATEGÓRIÁK: A károk és veszteségek kárpótlási kérelmeit a következő kategóriákra vonatkozóan lehet benyújtani:

- Felszámolt üzemek, beleértve az iparjogosítványokat és egyéb üzleti vagyontárgyakat;
- ingatlanok;
- Bankszámlák, részvények, kötvények, jelzálogok;
- Ingóságok, amennyiben azokra a bérleti jogokért, háztartási eszközökért és személyes értéktárgyakért nyújtott kártalanítás nem terjed ki;
- Biztosítási kötvények;
- A szakmai képzésre vagy egyéb tanulmányokra

vonatkozóan elszenvedett veszteségek;

- Egyéb károkra és veszteségekre vonatkozó igények, amennyiben azok nem nyertek kielégítést az egykori rabszolgák és kényszermunkások javára létesített Osztrák Kárpótlási Alapítványból, illetve nem térültek meg természetbeni jóvátétel által.

TERMÉSZETBENI JÓVÁTÉTEL: ingatlanok és épületek (zsidó szervezetek esetében ingóságok is) természetbeni visszaadására irányuló kérelmek az Alapítványnál létesített választottbírói testülethez nyújthatók be, amennyiben e vagyontárgyak 2001. január 17-én az Osztrák Köztársaság vagy Bécs városa tulajdonában voltak.

KÉRELMEZÉSI HATÁRIDŐ: Írásbeli kérelmét **2003 május 27-ig** nyújthatja be.

További információk és jelentkezési lapok az alábbi címen igényelhetők:

ALLGEMEINER ENTSCHÄDIGUNGSFONDS FÜR OPFER DES NATIONALSOZIALISMUS

Parlament – 1017 Vienna, Austria

Tel.: +43 / 1 / 408 12 63

www.nationalfonds.org

Fax: +43 / 1 / 310 00 88

Szociális juttatások: A jogi garancia bekövetkeztével (az Egyesült Államokban benyújtott kollektív keresetek elutasításával) a gondozási pótlék emelkedni fog és a nyugdíjjogosultsághoz szükséges időtartamot biztosító utólagos kedvezményes befizetések valamint az áldozati nyugdíjigények feltételei kedvezőbbek lesznek. **További információért** kérjük forduljon:

NYUGDÍJ / GONDOZÁSI PÓTLÉK:

Pensionsversicherungsanstalt der Angestellten, Friedrich-Hillegeist-Straße 1, A-1021 Wien
vagy Pensionsversicherungsanstalt der Arbeiter, Roßauer Lände 3, A-1090 Wien
vagy Sozialversicherungsanstalt der gewerblichen Wirtschaft, Wiedner Hauptstraße 84-86, A-1053 Wien

ÁLDOZATI NYUGDÍJAK:

Amt der Wiener Landesregierung, MA12 – Referat Opferfürsorge, Schottenring 24, A-1010 Wien